

УДК 378.091(438)

Юлія Янісів, аспірант кафедри математики,
інформатики та методики їх викладання у початковій школі
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ ВИЩОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ ПОЛЬЩІ В ПЕРІОД ТРАНСФОРМАЦІЙ

У статті зосереджено увагу на аксіологічних орієнтирах підготовки вчителів в Польщі; підтверджено, що удосконалення змісту педагогічної освіти має ґрунтуватися на антропоцентризмі, професіоналізмі, поєднанні загальнолюдських цінностей (толерантності, справедливості, демократії, свободи, гідності, рівності, честі та ін.) з професійними вартостями майбутнього фахівця; доведено, що у формуванні особистості педагога важливо передбачити систему орієнтацій, що відображає його ставлення до учня, до професії, до самого себе.

Ключові слова: трансформаційні процеси, ціннісні орієнтації освіти, педагогічна освіта, підготовка педагогічних працівників в Польщі, особистість вчителя.

Лит. 15.

Юлія Янісив, аспірант кафедри математики,
інформатики та методики їх преподавания в начальной школе
Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко

ЦЕННОСТНЫЕ ОРИЕНТИРЫ ВЫСШЕГО ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ПОЛЬШЕ В ПЕРИОД ТРАНСФОРМАЦИЙ

В статье сосредоточено внимание на аксиологических ориентирах подготовки учителей в Польше; подтверждено, что совершенствование содержания педагогического образования должно основываться на антропоцентризме, профессионализме, сочетании общечеловеческих ценностей (толерантности, справедливости, демократии, свободы, достоинства, равенства, чести и др.) с профессиональными стоимостями будущего специалиста; доказано, что в формировании личности педагога важно предусмотреть систему ориентаций, которая отражает его отношение к ученику, к профессии, к самому себе.

Ключевые слова: трансформационные процессы, ценностные ориентации образования, педагогическое образование, подготовка педагогических работников в Польше, личность учителя.

Yuliya Yanisiv, Postgraduate Student of the Mathematics,
Informatics and Methods of Teaching at Primary School Department
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

THE VALUE ORIENTATIONS OF THE HIGHER PEDAGOGICAL EDUCATION IN POLAND IN THE PERIOD OF TRANSFORMATION

The article focuses on the axiological orientations of teachers' training in Poland; it is confirmed that the improvement of the content of pedagogical education should be based on the anthropocentrism, professionalism, and on the combination of the universal values such as tolerance, justice, democracy, freedom, dignity, equality, honour with the professional values of the future specialist; it is proved that in the formation of the teacher's personality it is important to provide a system of orientation that reflects its attitude to the student, to the profession, and to himself.

Keywords: the transformation processes, the valued orientations of education, the pedagogical education, a training of teaching staff in Poland, the personality of teacher.

Постановка проблеми. Система освіти кожної держави повинна “розуміти” та забезпечувати реалізацію соціального замовлення. У період трансформації суспільного життя (переходу від тоталітаризму до громадянського устрою) об’єктивною необхідністю є потреба переосмислення уявлень про зміст освітньо-виховної практики та її глибинної перебудови.

Йдеться про перехід до інших ціннісних орієнтирів та принципів функціонування освіти, що завжди супроводжуються труднощами і перешкодами. Особливої уваги потребує вища педагогічна школа, діяльність якої має спрямовуватися на формування нового вчителя – компетентного, конкурентного, здатного здійснювати професійну діяльність на демократичних та гуманістичних засадах.

Реформування педагогічної освіти України в останні роки визначається сучасними міжнародними ідеями професіоналізації, гуманізації, демократизації, інтеграції, універсалізації, що зумовлює наближення власних напрацювань та новітнього європейського досвіду в питаннях вироблення стандартів якісної освіти. У цьому контексті, важливо дослідити перетворення, що відбуваються в системах підготовки педагогічних кадрів різних європейських країн, зокрема Польщі, яка має схожі з українськими передумови євроінтеграції. На нашу думку, варто зосередитися на аксіологічних аспектах національних систем підготовки педагогів. З одного боку, кожен народ має власні сформовані цінності, а з іншого – повинен враховувати загальнолюдські (європейські, глобальні), щоб історично розвиватися разом з цивілізацією. Основою взаємодії різних систем освіти має бути узгодження вартостей, сприйняття і розуміння один одного, толерантність, повага, співпраця.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Розробка аксіологічної проблематики освіти здійснюється в Україні В. Андрущенко [10], Т. Андрущенко, В. Бехом, І. Бехом, С. Гончаренком, В. Кременем, І. Надольним, О. Невмержицькою, В. Огнев'юком, І. Радіоною, В. Савельєвим, І. Степаненко, Н. Ткачовою та ін. З поміж іншого, у дослідження науковців знаходимо теми, присвячені педагогічній аксіології як методологічному орієнтиру модернізації вищої педагогічної освіти. Зокрема, Т. Калюжна [12] розробила типологію ціннісних орієнтацій в освітній сфері та пояснила технології розвитку аксіосфери майбутнього вчителя.

У польській філософсько-педагогічній думці (В. Томас, Ф. Знанецькі, В. Татаркевич, Р. Ингарден, Я. Хомплевич, Р. Едлинський та ін.) теоретичні і практичні засади ціннісного виховання особистості обмірковуються з урахуванням змінного соціокультурного простору, європеїзації та глобалізації. Л. Пелех визначає парадигмальні ідеї польських науковців щодо напрямів розвитку аксіологічної освіти: високий рівень особистої культури та розумової зрілості (прагнення до пізнання); емоційний досвід (активне залучення особи до суспільної практики); вираження переконань у поведінці людини, суспільному житті [15].

Вартіваги праці П. Кволіка [8], Г. Квятковської [6], [7], А. Котусевича [9], Т. Левовицького [13] та ін., які розкривають проблеми педагогічної освіти у контексті розвитку та становлення педевтології – науки, що вивчає особливості формування

особистості педагога та виконання учителем професійних функцій.

Попри досить значну кількість досліджень, проблему осмислення ціннісного аспекту формування нового вчителя як важливого завдання кожного суспільства, не можна вважати повністю вичерпаною.

Мета статті – розкрити аксіологічні виміри польської педагогічної освіти задля визначення орієнтирів ціннісного удосконалення системи підготовки педагогічних кадрів в Україні.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі розвитку вищої освіти підготовка педагогічних кадрів розглядається як багатосторонній, багатофункціональний і інтердисциплінарний процес, що має відбуватися у трьох часових вимірах: минулому, теперішньому і майбутньому; у чотирьох площинах: регіональній, польській, європейській і глобальній; у трьох сферах: аксіологічно-пізнавальній, емоційній і практичній [2]. Вона може бути ефективною за умови удосконалення ціннісного та когнітивного компонентів.

Європейська аксіологічна традиція базується на реалізації ідеї громадянської освіти та виховання як запоруки формування відповідної моральної особистості. Інтереси й потреби людини, її права та свободи перебувають на першому місці. Ідеалом є подвійно відповідальна особистість: перед власним покликанням і своєю державою. Вона незалежна і зобов'язана, а не лише вільна чи лише заангажована, вірна собі, коли погоджується на діалог і творчий динамізм (зраджує себе, зраджує творчий геній Європи, коли намагається замкнутися у своїх особливостях, або ж, коли хоче всім нав'язати) [10, 62 – 63]. Орієнтуючись на пріоритетність особистості, західноєвропейські країни законодавчо закріпили свободу освіти як соціальну цінність. Демократична освіта – ключовий інструмент підготовки людини до життя. Свобода виявляється в доступності освіти (можливості вибору відповідно до індивідуальних потреб) та пов'язана з відповідальністю перед собою і суспільством. Доступність корелює з такими вартісними рисами як якість, суспільна потреба та особистісна самореалізація. При цьому якість освіти є значущою цінністю для самої людини, її саморозвитку й самоствердження.

Значимо, що після 1989 року в Польщі демократизація охопила освітню сферу, розширилися едукативні реформи. В умовах співіснування авторитарних та демократичних підходів, утвердження нових цінностей, пов'язувалося насамперед зі змінами свідомості

педагогічної спільноти в цілому, зокрема, внутрішньою установкою вчителів на дотримання гуманістичних принципів життєдіяльності, готовністю діяти у нових демократичних умовах, здатністю реагувати на глобалізаційні виклики, результативно інноваційно працювати. Відбувалася переорієнтація діяльності педагогічних працівників на здійснення освіти для Людини, формування в неї поваги і впевненості у собі, розуміння філософії життя, спонукання до правильного вибору, сприяння інтеграції в суспільство. Це зумовило побудову педагогічного процесу на засадах гуманістичної, особистісно орієнтованої парадигми, що визнає суспільну цінність особистості й організації освіти. Своєю чергою визначилося й розуміння пріоритету особистісного удосконалення самого вчителя – центральної фігури суспільних перетворень. Від його соціальної позиції, ціннісних установок залежав результат професійної спроможності кожної людини. Тому пріоритетним став принцип цінності та самоцінності особистості учня і вчителя, піднесення й утвердження їх честі й достоїнності.

У 90-х рр. польські вчені зосередилися на дослідженні професійних функцій педагога, особливостях його індивідуального розвитку, ціннісних орієнтаціях, що найшло відображення у переорієнтації системи підготовки педагогічних фахівців та відповідних законодавчих документах. Педагогічні виші здійснили ряд організаційних, змістовних та методологічних трансформацій задля формування нового вчителя за єдиною європейською системою вартостей, базовими серед яких стали демократія, свобода, толерантність, справедливість, солідарність. Введення в дію демократичних механізмів в освіті Польщі спричинило пошук академічною спільнотою ціннісних орієнтирів, які б узгоджувалися з національними та європейськими пріоритетами, поєднували традиційні погляди на підготовку вчителя та нові світові тенденції освітнього простору. Ідеї гуманізму та людиноцентризму стали важливим здобутком виховної практики та необхідним світоглядно-вартісним підґрунтям розвитку педагогічної освіти.

В умовах змін виховної парадигми, впровадження оновленого змісту освіти, відносин, поведінки йшлося про звільнення від стереотипів тоталітарного мислення та перебудову свідомості учасників педагогічного процесу. Тут, як зазначає Е. Хмелецка, для належного функціонування навчального закладу та відповідального виконання вчителем своїх функцій необхідним є внутрішнє і зовнішнє регулювання [3]. Мається на увазі

особистісні (внутрішні установки) цінності, які впливають на діяльність людини (учня, вчителя) та норми (зовнішні правила) поведінки.

Відповіддю на небезпеку втрати необхідних ціннісних орієнтирів в час перебудов було введення в університетах Польщі кодексів з моральними та етичними вартостями діяльності. У 2003 р. Ягелонський університет прийняв Академічний Кодекс Цінностей (Akademicki Kodeks Wartości, przyjęty na posiedzeniu Senatu Uniwersytetu Jagiellońskiego w dniu 25 czerwca 2003 r.), в якому чітко визначено такі вартості: істина (prawda), відповідальність (odpowiedzialność), доброта (życzliwość), справедливість (sprawiedliwość), надійність (rzetelność), толерантність (tolerancja), лояльність (lojalność), незалежність (samodzielność), чесність (uczciwość), гідність (godność), академічна свобода (wolność nauki – wolność uczonych) [1]. У Кодексі Належної діяльності у вищих школах (Kodeks Dobrej praktyki w szkołach wyższych) схарактеризовано загальні засади діяльності вищих навчальних закладів, серед яких принципи неупередженості в державних справах (bezstronności w sprawach publicznych), законності (legalizmu), автономії і відповідальності (autonomii i odpowiedzialności), творчості (kreatywności), прозорості (przejrzystości), гідності та толерантності (poszanowania godności i tolerancji), поєднання науки і освіти (uniwersalizmu badań i kształcenia) та ін. [5]. Академічні чесноти передбачають, передусім, повагу до особистості, гідність особи, добросовісність у науковій діяльності, етичну поведінку під час виконання своїх обов'язків.

З метою входження Польщі в європейське освітнє поле, окрім глибоких змін у структурі, управлінні, стандартах вищої педагогічної школи, відбувалася інтелектуалізація внутрішнього середовища та затверджувалися ціннісні прагнення у змісті педагогічної освіти. Чіткого визначення обов'язків учителів в освітянських документах Польщі не було, окрім Уставу про педагогічну освіту та Карти вчителя, що були основними орієнтирами професіоналізму, особистісних якостей, гуманістичної позиції педагогічних працівників. Відтак актуалізувалася проблема обґрунтування ціннісної платформи підготовки нового вчителя, здатного до реалізації завдань навчання та виховання згідно новітніх викликів епохи.

Науковці намагалися вплинути на підвищення статусу професії вчителя у суспільстві, підкреслюючи значення його професійної підготовки. Педагогічний працівник мав володіти такими компетенціями: знання предмета

(методологічні й методичні); уміння планувати, проектувати, діагностувати організацію власних та колективних дій; міжособистісні й виховні вміння (комунікація, емпатія, не конфліктність, співпраця, толерантність, адекватна поведінка), система контролю власних дій [4]. Зі свого боку, П. Кволік сформулював таку систему компетенцій польського вчителя: предметні, дидактично-методичні, психологічні, морально-духовні, комунікативні, реалізаційні, інтерактивні, асертивні (дотримання прав дітей та молоді), постуляційні, фасілітаторські (концентрація уваги на особистості учня), креативні, пізнавальні, організаторські, інформаційно-медіальні, праксеологічні (планування), діагностичні, компетенції контролю та оцінки, самоосвіти [8].

Я. Морітз доводить, що вчитель – це особистість, яка має вирішувати надзвичайно широкий спектр функцій: як працівник, що виконує професійні функції; як людина, котра має власні прагнення і екзистенціальні очікування; як громадянин і особа, яка мислить не лише категоріями народу і держави, але й категоріями значно ширшого масштабу. Такі функції, на його думку, мають визначати зміст педагогічної освіти. Підготовка вчителя повинна передбачати взаємозв'язок його особистості зі світом речей, світом природи, світом ідей і цінностей. Сам педагог, на думку вченого, є проявом єдності цінностей і діяльності, спрямованої на розширення і вдосконалення цих вартостей та перетворення світу. Особистість вчителя є виразником світу цінностей, а його риси – “живими” знаками цінностей, якими він володіє: дидактичні вміння, виховні й опікунські; здатність сприяти різнобічному розвитку особистості учня та власному; уміння виховувати особистість віддану Батьківщині, готову поважати Конституцію Польської республіки, в дусі гуманізму, толерантності, свободи мислення, соціальної справедливості і права на працю; здатність виховувати в учнів дух моральності, демократизму і приязні між народами. Праця вчителя завжди реалізується в іншій людині, яка, певним чином, підтверджує його цінність. Домінуюче місце мають такі якості вчителя: людяність, моральність і професіоналізм [14].

Значні досягнення відбулися у галузі дослідження підготовки й професійного вдосконалення вчителів – педевтології – науки про вчителя та його професію. Педевтологічні праці польських вчених зосереджені на проблемах формування в майбутніх педагогічних працівників аксіологічних установок, а вже потім умінь, необхідних для виконання професійних функцій.

Вчені доводять, що система цінностей майбутнього педагога (студента), його внутрішній світ є фундаментом, орієнтиром формування не тільки особистих життєвих установок, а й професійних. Вартості слугують стимулом соціальної та професійної активності, мають гуманістичну природу і сутність [9].

Аналізує природу професійно-педагогічної діяльності вчителя Г. Квятковська, особливу роль надаючи індивідуальному професійному розвитку фахівця, його суспільній та індивідуальній діяльності. Вона акцентує на тому, що формування практичних умінь і навичок відбувається у тісному зв'язку з теоретичною підготовкою. Важливим є знання і виконання професійних функцій на основі гуманістичного підходу. Глибокого змісту педагогічної діяльності, на думку вченої, надає індивідуальність педагога, його внутрішня сила та ціннісні орієнтири. Вартісними для педагога є свобода, повага і прийняття учня (суб'єктність), розкриття творчих можливостей учнів, діалогічність, активність, конструктивність [6].

Т. Левовицький також підкреслює важливість педевтологічних знань у вищій педагогічній освіті та необхідність формування у вчителів загальнопедагогічних, особистісних і психологічних компетенцій. Він пропонує теоретичну модель підготовки вчителя (кандидатів на вчительську професію), враховуючи різні концепції (загальноосвітню, загальнопрофесійну, професійно спеціалізовану, прогресивну, компетентнісну). Наголошує, що зміни в педагогічній освіті тісно пов'язані із змінами у свідомості всього суспільства. Основні трансформації мають відбуватися на таких рівнях: фундаментальні зміни між країною, суспільством, освітою та особистістю; зміни у відносинах між учасниками освітнього процесу (учителями та учнями, учительськими та учнівськими колективами); зміни у сучасних моделях освіти з урахуванням нових умов її функціонування [13]. Суттєвими ознаками його моделі підготовки вчителя є потреба в глибоких знаннях, ґрунтовна спеціальна підготовка з певного предмету, важливість методичної компоненти, прогресивна складова, самоосвіта.

Очевидно, що особливе місце в підготовці вчителя займає система вартостей. Тому майбутніми фахівцями педагогічних спеціальностей в Польщі вивчається навчальний предмет “Педевтологія” (професійні компетенції, орієнтації та цінності в педагогічній діяльності, вимоги до особистісних стосунків з учнями, суспільно-економічний статус учителя, його мобільність,

якість життя і т.д.). Загалом зміст педагогічної освіти зосереджено на таких орієнтирах: педагогічній діяльності (демократизм, співпраця, свобода, вибір адекватних методів навчання, зацікавленість в результатах), особистості учня (інтереси і потреби дитини, її розвиток і становлення, повага до неї), особистій майстерності (усвідомлення особистісного смислу професії, ставлення до професії, творчість, особистісне зростання, професійний ідеал і т.ін.).

Висновки. Пріоритетом особистісного і професійного розвитку майбутнього вчителя є якісна організація його підготовки у вищому навчальному закладі. Насамперед важливим є удосконалення змісту педагогічної освіти, що має ґрунтуватися на антропоцентризмі (самостійність студента, його відповідальність, здатність до самоорганізації), професіоналізмі (якість, майстерність, надійність професійної діяльності, творчість, високий інтелектуальний рівень, компетентність), взаємозв'язку загальнолюдських цінностей (толерантності, справедливості, демократії, свободи, гідності, рівності, честі та ін.) з професійними вартостями майбутнього педагога. Ціннісні орієнтири віддзеркалюють вимоги до професії вчителя з боку суспільства та мають стати основою діяльності та поведінки кожного учасника навчально-виховного процесу. Адже сполучною ланкою між суспільним світоглядом у сфері освіти і діяльністю педагога є вартості освіти, її цілі, принципи, норми.

Аксіологічний компонент педагогічної освіти має передбачати систему цінностей, що відображають ставлення вчителя до тих хто навчається (особистості учня), ставлення до професії (усвідомлення ролі освіти як культурного суспільного процесу), ставлення до себе як до вчителя (сприймання себе професіоналом, намагання відповідати ідеалу). Необхідним є внутрішнє регулювання (зміна особистісних пріоритетів, світогляду суспільства) та зовнішнє забезпечення (педагогічні кодекси, етикет вчителя та ін.) належного функціонування вищої педагогічної школи. Етичний кодекс педагога не має бути фактором чи засобом покарання, а лише визначати ціннісні орієнтири діяльності всієї освітньої спільноти.

1. *Akademicki Kodeks Wartości*. – Режим доступу: <https://www.uj.edu.pl/>

2. *Banach C. Edukacja nauczycielska – stan i perspektywy* / C. Banach // *Kultura i Edukacja*. – 1996. – nr. 3. – S. 17 – 25.

3. *Chmielecka E. Uwagi o etosie i kodeksach* – Режим доступу: <http://www.nauka.gov.pl/polska-nauka/>

4. *Duraj-Nowakowa K. Nauczyciele accademiccy w procesie kształcenia pedagogów [Text]* / K. Duraj-Nowakowa. – Kraków, 1996.

5. *Kodeks Dobre praktyki w szkołach wyższych*. – Режим доступу: <http://phavi.portal.umcs.pl/>

6. *Kwiatkowska H. Pedeutologia* / H. Kwiatkowska. – Warszawa: Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne, 2008. – 260 s.

7. *Kwiatkowska H. Edukacja nauczycielska w optyce pytań o współczesność i przyszłość w Edukacja nauczycielska wobec zmiany społecznej [Text]* / H. Kwiatkowska // *Materiały sesji PTP*. – Warszawa, 1991. – S. 25 – 27.

8. *Kwolik P. Kompetencje zawodowe nauczycieli nauczania początkowego w zreformowanej szkole podstawowej (szkic teoretyczny)* / P. Kwolik // *Kompetencje nauczycieli w reformowanej szkole / pod red. Michalewskiej*. – Katowice, 2003. – S. 25 – 28.

9. *Myśl pedeutologiczna i działanie nauczyciela; red. A. Kotusiewicz*. – Białystok, 2000. – T. II. – S. 337 – 347.

10. *Андрущенко В. Конституціалізація освітнього простору Європи: аксіологічний вимір* / В.П. Андрущенко, Т.В. Андрущенко, В.Л. Савельєв. – К.: “МП Леся”, 2014. – 460 с.

11. *Біницька К. Соціально-економічні трансформації в Республіці Польща у ХХ столітті – чинник розвитку системи вищої педагогічної освіти в країні* / К. Біницька // *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. – 2012. – Вип. 42. – С. 176 – 185.

12. *Калюжна Т. Педагогічна аксіологія в умовах модернізації професійно-педагогічної освіти: монографія* / за наук. ред. О.В. Уваркіної. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. – 128 с.

13. *Левовицький Т. Професійна підготовка і праця вчителів* / Тадеуш Левовицький; пер. з пол. А. Івашко; НАПН України, Пол.-укр. культ. т-во м. Маріуполя (Україна). – К.; Маріуполь: Рената, 2011. – 119 с.

14. *Морітз Я. Система професійної підготовки вчителя і шляхи її оптимізації в умовах розвитку сучасної освіти в Польщі: автореф. дис ... д-ра пед. наук: 13.00.04* / Януш Морітз. – Київ: Б.в., 2004. – 43 с.

15. *Пелех Л. Методологічні завдання вивчення польського досвіду аксіопедагогіки* / Л. Пелех // *Нова педагогічна думка*. – 2012. – № 1. – С. 76 – 79.

Стаття надійшла до редакції 10.01.2017